

Гордана Блажојевић

НАИВНО СЛИКАРСТВО КАО ПРИЧА О ЕТНОКУЛТУРНОМ ИДЕНТИТЕТУ СЛОВАКА У СРБИЈИ: ПРИМЕР КОВАЧИЦЕ*

САЖЕТАК: У овом раду посматрам ликовну уметност као извор за проучавање етничког и културног идентитета Словака у Србији, с освртом на сликаре из Ковачице. Током друге половине 20. века наивним сликарством у Србији бавило се 60 словачких уметника, од тога 46 родом из Ковачице. Данас се у овом банатском већински словачком месту том врстом уметности бави 30 особа, оба пола. Поставља се питање шта нам припадници словачке етничке групе ликовним путем говоре о својој заједници. На сликама наивних словачких сликара уочава се обиље мотива из *народног живописа*. Међутим, село се често не приказује онако какво је оно сада, већ како су га запамтили, како су им то претходници пренели или онако како га виде у својој машти. С друге стране, шире друштвено-политичке промене током друге половине 20. века па до данас утицале су на промену живота на селу, а тиме и на сликарску тематику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Словаци, наивно сликарство, Ковачица, етнички идентитет, културна различитост, Србија

СЛОВАЦИ У КОВАЧИЦИ

Словаци су се досељавали на територију данашње Војводине у неколико таласа, почевши од средине 18. века [Црњански 2007: 619–620]. Прве групе припадника словачког народа досељавају се у тадашњу јужну Угарску, тј. у јужну Бачку. До почетка 19. века населиће нека места у Срему и Банату¹. Ковачица је 1752. године додељена управи Потиско-поморишке Војне границе. Међутим, напори да се она насели дуго су били безуспешни. Представници Словака из Ечке упутили су 1802. године молбу Францу I да им се уступи пустиња звана Ковачица. Цар је дао сагласност за њихово насељавање 1803. године и тада је организовано комплетно пресељавање Словака из Ечке. У Ковачицу се тада до-

---

* Рад представља резултат рада на пројекту број 177027: *Мултиетничкијей, мултикултуралноси, миграције – савремени процеси*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ www.slovackizavod.org.rs приступљено 20. новембра 2011.

селило око хиљаду Словака, односно 141 породица [Ћарловић 1928: 61; Миловановић 1935: 41; Бабиак 2010: 715–716].

Према попису из 2002. године Словаци чине 0,79% (59.021) укупног становништва Републике Србије. Данас су Словаци у Војводини апсолутна или релативна већина у две војвођанске општине (Бачки Петровац и Ковачица) [Попис 2003]. Културна аутономија Словака у Војводини остварује се кроз заштиту права на образовање и информисање на матерњем језику, службену употребу језика и заштиту културне баштине и традиције [Црњански 2007: 623].

Док су Словаци у Републици Словачкој претежно римокатолици, њихови сународници у Србији већином су лутерани, односно припадници Словачке евангелистичке цркве аугзбуршке вероисповести [Раковић 2010: 376–377]. Појава Словака назарена у Ковачици везује се за седамдесете године 19. века [Миловановић 1935: 45]. Осим тога, међу Словацима у Србији присутан је и један број припадника других *нтрадиционалних* религија, као и неопротестаната, припадника, условно речено, нових протестантских цркава попут пентекосталних цркава [Раковић 2010: 378].

Словаци су доласком у војвођанску равницу пренели са собом и део своје духовне и материјалне културе, која их је својим особеностима одвајала од затеченог становништва. Досељено словачко становништво брзо се прилагођавало новим условима живота. С друге стране, они су настојали да очувају само њима својствене донете културне елементе, као на пример језик, обичаје и ношњу [Bosić 1970: 32]. Женска народна ношња одржала се до данас само као део одевања старијих жена. Младе жене ношњу облаче ретко, само у свечаним приликама (одлазак у цркву на празнике, свадбе) и приликом наступа фолклорних ансамбала.

Културни живот словачке националне мањине изузетно је богат. Наивно сликарство представља доминантну област културе по којој је словачка национална заједница у Војводини позната и на међународној сликарској сцени. У циљу промовисања и комерцијализације наивног сликарства словачких уметника у Ковачици Павел Бабка (Pavel Babka) је 1991. године основао Галерију „Бабка Ковачица“, а за непрофитни део 2005. године Међународни етно-центар [Црњански 2007: 633].

НАИВНО СЛИКАРСТВО КАО ИЗВОР ЗА ЕТНОЛОШКА И АНТРОПОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

У овом раду ликовну уметност посматрам као извор за проучавање етнокултурног идентитета Словака у Србији, с посебним освртом на сликаре из Ковачице. Као полазна тачка послужило ми је истраживање које је средином седамдесетих година 20. века Емилија В. Церовић обавила на тему народне традиције као инспирације у ликовном стваралаштву савремених сликара сељака у Србији на примеру српских, словачких и румунских аутора [Церовић 1974: 57–62]. Потребно је поменути и етноантрополошки приступ проучавања ликовне уметности који користи Бранко Ђупурдија у својим истраживањима како наивних тако и

академских уметника, различитих етничких припадности. Пример су радови на тему стваралаштва самоуког сликара Антала Кристина [Сурпурдија 1987: 96–99], Саве Стојкова [Тупурдија 2003: 325–327] и самоуког вајара из Бајмока, Николе Р. Ивошевића [Тупурдија 1999: 287–298; Тупурдија 2005: 115–120].

Свакако, од првих етноантрополошких истраживања наивног сликарства па до данас на овом простору одиграле су се многе друштвене трансформације. У свом истраживању покушала сам да, кроз анализу ликовног садржаја и на основу интервјуа које сам обавила с једним делом сликара, дођем до одговора шта нам припадници словачке етничке групе говоре о себи. Наивно сликарство посматрам као извор за проучавање слике коју припадници једне етничке групе (у овом случају словачке) имају сами о себи или као слика коју желе да прикажу другима. На сликама наивних словачких сликара уочава се обиље мотива из *народног живописа*. Међутим, село се често не приказује онако какво је оно сада, већ како су га запамтили или како су им то претходници пренели. Шта је то што словачки сликари желе да кажу о својој заједници? Како сликари виде своје сународнике, коју нам поруку шаљу о њиховом животу? Да ли су и на који начин друштвене промене утицале на избор сликарских мотива? Да ли се и како мења прича о животу у Ковачици?

Овај рад настао је на основу теренских истраживања која сам обавила у марту 2012. године у Ковачици. Захваљујем се господину Павелу Бабки, оснивачу Галерије Бабка, на љубазној помоћи током спровођења истраживања и корисним саветима током писања рада. Интервјуисала сам пет сликара – представника различитих генерација ковачичких наивних сликара. Комуникација се одвијала на српском језику којим одлично владају. Уметницима и њиховим породицама дугујем неизмерну благодарност на времену које су ми посветили. То су Јан Стракушек (рођ. 1926), Ева Хусарикова (рођ. 1942), Јан Жолнај (рођ. 1953), Павел Хајко (рођ. 1952) и Виерослава Светликова (рођ. 1973).

Наивно сликарство није одлика само словачке етничке групе. Овим обликом уметности баве се даровити припадници различитих етничких група како у Србији тако и у многим другим земљама широм света. Термин *наивна* први пут је употребљен у 19. веку као опис сликарства Анрија Русоа и сликара с Хаитија [Kelemen 1969]. О наивном сликарству постоје многе студије из области историје уметности како у свету тако и код нас. До данас је остало актуелно питање шта је то заправо наивна уметност и зашто је *наивна*. Постоје различита вредновања ове врсте уметности од стране историчара уметности, као и неслагања око њеног назива [Mihailović 1962; Kelemen 1969; Бихаљи-Мерин 1972; Томашевић 1973; Вошковић et al. 1977]. Наивна уметност често је окарактерисана деетињом једноставношћу. Многи аутори избегавају термине *наивна* или *примитивна* уметност, због њиховог погрдног призива [Fine 2004: 24]. У овом раду приступам овој уметности са становишта етнологије и антропологије. Користим устаљени термин *наивна уметност*, јер је одомаћен у нашој научној и широј јавности, иако се слажем са становиштем

Љубомира Симовића да би можда прикладнији назив био *алтернативна* уметност [Симовић 2010].

У већини случајева превасходно занимање стваралаца наивне уметности јесте пољопривреда. Осим тога, једна од главних карактеристика наивних сликара (или самоуких, изворних сликара) јесте одсуство академског уметничког образовања [Церовић 1974: 57]. Током друге половине 20. века наивним сликарством у Србији бавило се 60 словачких уметника (34 мушког и 26 женског пола). Од тога је родом из Ковачице 46, из Падине 10, из Војловице 2, из Бачког Петровца 1. Дакле, по бројности сликара Ковачица представља својеврсан феномен. Данас у овом месту живи 30 словачких наивних уметника.

Бављење сликањем у Ковачици почело је крајем тридесетих година 20. века. Занатлија Мартин Палушка (1913–1984) и пољопривредник Јан Сокол (1909–1982) почели су 1939. године заједно да сликају из сопственог задовољства. За време рата прикључио им се и Михал Биреш (1912–1981), а после рата и задружни службеник Владимир Бобош (1906–1978). Мартин Палушка и Јан Сокол су 1950. године први пут изложили своје радове на изложби ликовних аматера Војводине у Новом Саду и Суботици. Они су заједно с Владимиром Бобошом (као председником) основали Ликовно-сликарску секцију у оквиру Културно-просветног друштва *Покрок* (Напредак). У рад секције убрзо су се укључила и двојица најпознатијих сликара ковачичке наивне уметности, Мартин Јонаш (1924–1966) и Јан Књазовиц (1925–1984). Поводом обележавања 150. годишњице оснивања Ковачице 1952. године, дванаест ковачичких сликара приредило је прву заједничку изложбу. Изложба је добила назив *Ковачички октобар* и од тада се редовно организује сваке године [Valentik 2009]. Међу првим ковачичким сликарима посебно се истиче рад Зузане Халупове (1925–2001) [Церовић 1974: 58–59]².

У Ковачици је 1955. године отворена прва сеоска галерија на територији некадашње Југославије, под називом Галерија народних сликара у Задружном дому. Секција је у то време имала 30 чланова, а на изложби се представило 14 чланова, који су изложили 48 радова, углавном уља на платну. Две године касније слике ковачичких сликара нашле су своје место у оквиру поставке изложбе *Наивни уметници Југославије*, представљене у Београду, Загребу, Љубљани и Скопљу [Valentik 2009].

Према Павелу Бабки 60 ковачичких аутора могуће је разврстати у десет целина по годинама рођења. У периоду 1900–1909. рођено је три сликара, 1910–1919. њих двоје, 1920–1929. осморо, 1930–1939. такође осморо, 1940–1949. шесторо, 1950–1959. петнаест сликара, 1960–1969. њих једанаест, 1970–1979. четворо, 1980–1989. један, 1990–1999. такође један. Из наведеног се види да је највише стваралаца рођено педесетих година (15) и шездесетих година (11) 20. века.

Аутори поред сликања на платну раде и графике, док су цртежи доста ретки. То објашњавају тиме да им је управо *боја* веома битан меди-

² www.babka.rs

јум за изражавање. Често осликавају разне предмете (тањире, старе пегле, вретена, столице) и тикве.

МОТИВИ ЗА БАВЉЕЊЕ НАИВНИМ СЛИКАРСТВОМ

Током истраживања сликарима сам поставила питање зашто су почели да сликају. Тренутно најстарији живи ковачички сликар, Јан Стракушек (рођ. 1926), каже да је био рањен у Другом светском рату. Почео је да слика као војник у Прокупљу 1946. године. То се десило спонтано – имао је на располагању папир и нешто боја. У Ковачици је 1952. видео прву изложбу наивног сликарства, коју је организовао његов познаник Јан Палушка. Свидела му се та изложба, осетио је да *жели и може да слика*. Излагао је своје слике већ 1954. године. Каже да је те године на његово стваралаштво утицао ликовни критичар Ото Бихаљи Мерин који је свим сликарима рекао да не прецртавају туђе слике, већ да сликају своја оригинална дела [Сигић 2006: 28].

У почетку је због несташице сам правио четкице за сликање. На државном добру било је пацова које је убијао *флобером* (врста пушке) и од њихових бркова правио четкице. Највише је волео да слика, како каже: *наш ковачички живојџ. Сликао сам живојџ човека: њослове, обичаје. Онако какав је живојџ био и оно шио сам као дечак њамџио. Оно шио сам замџиљао и шио сам желео да буде. Сликао је клање свиња. Јан Палушка га је због тога критиковао: зашио сликаш крв? А ја (*Сџракушек*) му кажем – ња кад кољеш свињу, мора да буде крв!*

Ева Хусарикова бави се сликарством од 1969. године. Почела је да слика кад јој је син пошао у школу, прво да би помогла њему, а затим је и сама осетила потребу да се изрази на тај начин. Хусарикова је у свом стваралаштву инспирисана словачким обичајима. Посебну пажњу посвећује народним ношњама, са свим детаљима. Наглашава да воли да носи традиционалну одећу и радује се када је види на другима. Према Јармили Ђендић слике Еве Хусарикове представљају драгоцен извор за етнографску анализу будућим генерацијама. Јан Јанковиц окарактерисао је Хусарикову као *сликајуће² еџно²графа сво² завичаја* [Šmihuljova 2007].

Само је мањи број ковачичких сликара био посвећен превасходно сликарству. Аутори које сам интервјуисала кажу да сликају у *време слободно од њосла*. Дакле, за њих сликање није посао, осим за Павела Хајка који се у потпуности посветио сликарству након што је пропала фирма у којој је радио као столар. Стракушек каже да му је сликарство било *само хоби*. Управљао је грађевинским пословима, сликајући само у слободно време, викендом и зими. Кад је отишао у пензију, имао је више времена да се посвети уметности. Еви Хусариковој у животу је најважнија породица, деца и унуци: *шија ће ми њаре и слике ако сам сама?* Јан Жолнај слика од 1974. године. Радио је као војно лице, па је почео да слика у секцији у војсци. Међутим, уметности се више посветио после одласка у пензију. Виерослава Светилкова слика од 1991. године. Прво се бавила ручним радовима (вез, хеклање). Међутим, њена мајка је у

слободно време сликала, па је и Виерослава кренула истим стопама. Затим је желела да студира сликарство, али није имала подршку родитеља. Они су сматрали да треба да има *сиђуран њосао*, а сликарство је *хоби*. За себе каже да јој је основно занимање *домаћица*. Брине се о шесторици чланова своје шире породице, а сви су мушког пола (тројица синова, муж, свекар и свекрвин отац): *Сликање ми је ѿрајија. То ме исјуњава, ѿо је моје задовољство. Волим да сликам срећу: љубав, заљубљене, децу, цвеће, ѿчеле*. Ствара када заврши све обавезе, ноћу. Више слика зими. Највећи критичар јој је мајка: *могла си ѿако, могла си овако; на ѿој кецељи је ѿребало више ружа, сѿави неку чѿику*.

Општа карактеристика је да сви сликари за стваралаштво ипак имају подршку својих породица и шире ковачичке заједнице. Стракушек каже: *људима је ѿрво било чудно шѿо је на слици кофа већа од краве. Нису разумели умејносѿ, а ѿосле су се навикли*. На питање *како је живейи са сликаром?* супруга Јана Жолнаја одговара: *ѿа инѿересанѿно. Видиѿе, све је разбацано (смех). Поѿребна су велика улађања и за маѿеријал, за ѿријрему изложбе. Ја сам ѿа увек ѿдржавала*.

Пишући о сликарима из Ковачице, Емилија В. Церовић користи термин *Ковачичка школа* [Церовић 1974: 58]. Међутим, сматрам да овај назив можда није прикладан јер није реч о уједначеном стилу, нити су сликари учили један од других. Напротив, сви испитаници су рекли да су морали сами да освајају технике и тек су понеку информацију добијали од својих колега. Јан Жолнај је прве слике радио на стаклу. Нико од сликара у Ковачици није хтео да му објасни како се припрема платно: *ѿа-ман заврѿим слику, а она сва исјуца. У Ковачици од једноѿ узмеѿ А, од друѿоѿ Б и ѿако дођеѿ до неке ѿехнолођије*. На крају је почео да купује готова платна. Павел Хајко каже да се не дружи с другим сликарима из Ковачице, да његово стваралаштво не би почело да личи на њихово.

МОТИВИ У СЛИКАРСТВУ КОВАЧИЧКИХ АУТОРА

Од настанка насеља до данас земљорадња и сточарство представљају главна занимања у Ковачици, па су најчешћи мотиви на сликама управо у вези с њима. Мартин Јонаш представљао је људе с несразмерно малим главама и пренаглашено великим рукама и ногама, да би истакао напоран рад на селу. На сликама преовлађују пејзажи, ређе је приказан ентеријер. Чест мотив су традиционални послови у кући и ван ње (орање, жетва и сл.), стари занати. Има доста мотива с народном архитектуром: куће од цигли, тзв. *набијени* земљани зидови, орнаментално украшавање фасада.

На сликама су приказани различити послови у зависности од годишњих доба. Према запажању Емилије В. Церовић, ковачички сликари имају чешће мотиве свог села под снегом него што је то случај код наивних сликара припадника других етничких заједница [Церовић 1974: 59]. Током истраживања сликари су ми рекли да наручиоци често траже да сликају зиму. Могуће је да је један од фактора који утиче на избор *зиме* као мотива за сликање и то што сликају управо највише зими. Хусари-

кова има циклус *Ковачичке зимске ноћи – Пун месец, Ледена кица, Рођење Исуса, Момци који њозивају на свадбу*. Има сликара, као што је Виерослава Светилкова, који не сликају зиму: *зима је њмурна, није лејо. Када дође њролеће и сунце, онда је лејо*.

На великом броју слика, без обзира на основни мотив, у позадини је црква. Црква у животу ове заједнице има посебну улогу. Две године након досељења у Ковачицу (1805) Словаци су започели изградњу храма, који је био готов већ после годину дана [Сarlović 1928: 83]. Богослужења у словачкој евангелистичкој цркви су на словачком језику. Сматрам да је то допринело очувању словачког језика и етничког идентитета Словака у овом месту. У вези с питањем богослужења на матерњем језику и идентитета јесте и *Ковачички њроцес* који је послужио као инспирација за слике Мартина Јонаша и Зузане Халупове, управо под тим називом – *Ковачички њроцес*³. Осим тога, Халупова је инспирацију у историјској прошлости преточила у слику *Досељење Словака у Ковачицу* [Церовић 1974: 60]. Храм се у првом плану појављује на сликама у вези с годишњим циклусом празника, као и са животним циклусом.

У годишњем циклусу празника по обиљу етнографских детаља издвајају се слике Еве Хусарикове са, на пример, ускршњим темама: *Цвешна недеља, Велики њешак, Халушкова недеља* (приказане су халушке, кнедле од киселог теста с маком, које се спремају у тој недељи поста), затим *Смрћна недеља* (људи су обучени у бело), *Зелени чејврћак*, те слика на којој је приказан обичај *њоливања девојке* (на други дан Ускрса момци су пољивали девојке водом из кофе, да буде чиста и здрава чиме се изражавала симпатија према девојци). Осим ускршњих сликари приказују мотиве везане и за друге празнике, посебно за Божић (Исусово рођење, божићно дрво и сл.).

У обичајима животног циклуса највеће обиље мотива у вези је са свадбеним обичајима: просидба, стављање капе невести, *вожња њосћелине* (на дан венчања превозила се пред целим селом свадбена опрема младе на кочијама, колима или санкама).

³ *Ковачички њроцес* представља судски процес који је трајао две и по године. Наиме, у Ковачици је на прелазу из 19. у 20. век живело 4.546 становника, од којих 4.141 Словака. У периоду притиска мађаризације врх Словачке цркве у Угарској желео је да у Словачка насеља уведе мађарски као богослужбени језик. Црквени збор то није прихватио. За свештеника су сами изабрали Јана Чапловича. Он је после упорности Ковачичана 13. новембра 1904. године именован и од стране врха за свештеника. У јануару 1907. године Чапловичу је 16 Ковачичана предало молбу да се једном месечно богослужење обавља на мађарском језику. Слична наредба дошла је и од бискупа Шолца. Насупрот умереном становишту Чапловича радикални део црквеног збора одлучује 5. маја 1907. године да омета богослужења на мађарском певањем словачких верских песама. У Туричну недељу ни Чаплович није успео да утиша певајући протест. То је био повод да присталице богослужења на мађарском језику дођу у цркву наоружани палицама и пиштољима с главним вођом службе на челу. Уследила је битка у којој су учествовали и жандари, а затим је дошло до хапшења. За ометање богослужења било је оптужено 106 верника, од којих је 97 осуђено. Судска рочишта су трајала скоро годину дана. Браниоци су примерно сарађивали и то словачки и српски адвокати Милош Крно, Игор Бениац, Лудевит Мичатек, Јан Петриковиц, Душан Бошковић и Емилијан Богосављевић. Уједно се водио и црквени суд против Јана Чапловича, који је 24. јуна 1907. године био разрешен свештеничке функције [Сarlović 1928: 209–222].

Већина наведених обичаја како из годишњег тако и из животног циклуса постојала је до педесетих и почетка шездесетих година 20. века, тако да их сликари углавном сликају по сећању или на основу постојећих слика старије генерације.

Једна од омиљених тема јесу заљубљени млади парови. Породица је чест мотив, као и материнство, деца која се играју. Јана Жолнаја инспиришу словачке народне песме, тако да слика илустрације песама. У његовом стваралаштву јавља се мотив пијаних људи.

На сликама има мотива народних игара – најчешће су приказане паровне игре (чардаш, полка). На многим сликама приказане су дечје игре, онако како су се деца некад играла (*жмурке, клиса, њинок, њруле кобиле* и др.). Посебно су занимљиви призори које можемо сврстати у народну медицину, као нпр. *њоњаривање* (лечење лумбалног дела изнад кипуће воде), вађење зуба (зуб за вађење веже се за кваку на вратима) и др.

Сви сликари приказују биљни и животињски свет: пчеле, птице, гуске, патке, козе, краве, коње, мачке, псе. Иако се последњих година број коња у Ковачици смањило, а за рад на њиви се користе трактори и друга механизација, сликари ипак и даље приказују коње. Кажу да је то због племенитости ове животиње или према Светликовој: *коњ је лејши од њракџора*.

Код Павела Хајка биљни и животињски свет имају симболичку улогу. На почетку свог стваралачког пута сликао је макове као симбол зла (наркотика). Затим следи фаза када приказује *борбу добра и зла* кроз сукоб лисице и петла. На његовим сликама најчешћи мотив јесте петао, као симбол мушкости, плодности, светла, новог дана. Хајко слика петла у разним контекстима: на крову, на бундеви, у кошари, на крчагу, пласту, сунцокрету, огради, кокошки, на голом женском телу [Melicherčik 2002: 14]. На својим сликама веома често приказује *еројске мојшве*. То је у супротности с уобичајеном представом о наивном сликарству које на свет гледа *чедно, очима дејшеја*. Каже да се разликују реакције на изложбама: док мушки део публике реагује с одобравањем, женама се ти мотиви углавном не допадају. Овај аутор наглашава да му реакције публике нису битне, већ му је главно да буде свој: *ја хоћу овај њериод као Хајко*.

ДРУГИ КАО МОТИВ НА СЛИКАМА

У стваралаштву ковачичких аутора појављују се и припадници других етничких заједница као инспирација, на пример Роми. Ту је низ различитих мотива: Ром с медведом који игра, Ромкиња која продаје слику, Роми који плешу.

Изложбе у Јапану, додир с јапанском културом и сарадња с Јапанцима утицали су на појаву јапанских мотива у стилу наивног сликарства. Јан Хусарик (рођ. 1942) насликао је *Јапанску симфонију бр. 2* у којој има елемената стилизованог јапанског пејзажа.

На неким новијим сликама као изузетак приказан је живот ван Ковачице. Пример су слике Зузане Верески (рођ. 1955): *Први њуј у Београду* и *Храм Св. Саве*.

* * *

Ово истраживање показало је да се функција наивног сликарства у животу словачке заједнице у Ковачици може посматрати на индивидуалном и колективном нивоу. Аутори сликају у слободно време, после обављених послова, јер то представља њихову личну потребу, задовољство и одмор. Условно речено, *мушко* и *женско* сликање разликују се по избору боја и мотива. Код аутора мушког пола присутније су нешто тамније боје, а у погледу мотива појављују се пијани људи, туче, свађе и еротика. Код сликарки доминирају јарке, чисте боје: жута, црвена, наранџаста и плава. Карактеристична одлика словачког наивног сликарства јесте употреба јаког колорита. Међутим, временом су се боје на платнима промениле ка тамнијим нијансама. Валентик то тумачи променом у начину одевања Словака. Обичај је био да се млади људи (посебно жене) облаче у јарке боје, а старији у тамније. Данас се у Ковачици свакодневно у традиционалну ношњу одевају жене зашле у шесту деценију живота и старије – а то значи да су присутније тамније боје [Valentik 2009].

Осим промене у избору мотива, постоје и трансформације у ликовном изразу. Према Валентик, савремени аутори, иако такође уметнички нешколовани, интуитивно боље осећају приказани простор. Познати су им ефекти ваздушне и линеарне перспективе, многи од њих помоћу валера стварају илузију тродимензионалности на сликарском платну. Могуће је да је на то утицала чињеница да су савремени сликари (рођени од педесетих година 20. века па наовамо) расли и формирали се у урбанизованијим условима живота са широм друштвеном комуникацијом. Они су имали и бољу основу у ликовном образовању у основним и средњим школама [Valentik 2009].

На индивидуалном нивоу код ковачичких аутора битна је и материјална страна, зарада. Испитаници сматрају да је, осим личног задовољства и приче о својој заједници, крајњи циљ сликара *да њрода слику*. Према Владимиру Валентик, један од највећих изазова за словачко наивно сликарство јесте тржиште уметничких дела и тенденција да се повинује укусу потрошача [Valentik 2009].

Према Павелу Бабки словачко наивно сликарство у Србији је у односу према *тржишћу* прошло три фазе. Прва фаза је период од 1952. до 1957. године. Тада се није продала ниједна слика, а сликари и не помишљају о продаји већ сликају искључиво ради свог задовољства. Друга фаза су седамдесете године прошлог века. Према Бабки овај период представља врхунац наивног сликарства у Југославији, а и у Ковачици. Трећа фаза започела је деведесетих година 20. века и траје до данас. У овој фази наизглед је дошло до опадања интересовања за наивно сликарство, али оно ипак постоји, посебно у иностранству.

На колективном нивоу Словаци се кроз ликовна дела приказују у јавном простору. Путем изложби у земљи и иностранству прича о њима

путује широм света. Важно је истаћи да купци слика углавном нису Ковачичани. Павел Бабка је у протеклих 20 година организовао преко 120 изложби, у Лондону, Паризу, Берлину, Бриселу, Женеви, Бечу, Риму, Кракову, Виљнусу, Атини, Мадриду, Шангају, Токију, Вашингтону, Њу-јорку, Питсбургу и другим метрополама. Од 1992. године организовао је изложбе *Експо* 1992. Севилја, *Експо* 1995. Лисабон, *Експо* 2000. Хановер, *Експо* 2005. Аици, *Експо* 2010. Шангај. Осим тога, остварио је и добру сарадњу са светским организацијама као што су Унеско, Унисеф и др.

Код једног дела сликара постоји свест о томе да, сликајући оно што они зову *живој*, уствари бележе словачке мотиве, а код неких не. Јан Стракушек је у интервјуу рекао да слика *овај наш живој*. То је последица живота у *већинској мањинској* средини. Словаци јесу мањина у Србији, али представљају већину у Ковачици. Претпостављам да је то један од могућих разлога што овај сликар нема посебно потребу да истакне да је то што слика нешто *словачко*. То је једноставно његов живот, приказује га онако како види и осећа. С друге стране, Ева Хусарикова свесно жели да прикаже словачку традицију до најситнијих детаља на народним ношњама. На слици *Адам и Ева* чак и змија има, како каже, *словачку шару, ковачичку*. Млађе генерације на сликама виде живот и обичаје којих више нема, приказане по сећању, доживљају или унутрашњем осећању даровитих појединаца.

Неизвесно је каква је будућност словачког наивног сликарства код нас. Узимајући у обзир бројност аутора, као и квантитет и квалитет насталих дела, оно представља и један од симбола културног идентитета Словака у Србији. Као део културног наслеђа Србије заслужује посебну пажњу и стручну заштиту.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабиак, Јан. Словаци у Банату, *Зборник радова: Банати кроз векове. Слојеви културе Баната*. Београд: Вукова задужбина. 2010.
- Бихаљи Мерин, Ото. *Наивни уметници свећа*, Београд: Вук Караџић и Младинска књига, 1972.
- Миловановић, Свет. Д. *По равном Банату. Летопис села и школа ковачичког среза*. Београд: штампарија „Глобус“, 1935.
- Попис ситановничџава, домаћинсџава и ситанова у 2002: Национална или етничка припадност: Подаци по насељима*. Београд: Републички завод за статистику, 2003.
- Раковић, Славиша. Словаци и Роми пентекосталци у Србији: скривена(е) мањина(е) и поткултура(е)?, Г. Благојевић, И. Тодоровић (прир.) *Темајски зборник Традиција – фолклор – идентитет*, Сремски Карловци: Институт Академије – Високе школе СПЦ за уметност и конзервацију, 2010.
- Церовић, Емилија В. Народна традиција као инспирација у ликовном стваралаштву савремених сликара сељака у Србији (Срби, Словаци, Румуни), *Гласник Етнографског института САНУ XXIII* (1974).
- Црњански, Катарина. Словаци у Војводини, *Зборник радова: Положај националних мањина у Србији*, Научни скупови САНУ, књ. 30 (2007).
- Пупурдија, Бранко. Никола Р. Ивошевић и његове скулптуре у дрвету, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 63 (1999).

- Ћупурдија, Бранко. Мотиви жита, брашна и хлеба у сликарству Саве Стојкова, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* (Нови Сад), № 114–115 (2003).
- Ћупурдија, Бранко. Антрополошки донети треће изложбе скулптура Николе Р. Ивошевића, *Луча*, Часопис за културу, уметност и науку (Српски културни центар „Свети Сава“ Суботица), год. XIV, № 2–3 (2005).
- Bosić, Mila, Pregled slovačke narodne nošnje u Vojvodini, *Savetovanje o tradicionalnoj kulturi Slovaka u Vojvodini*. Beograd: Etnografski institut SANU i Novi Sad: Društvo slovakista Vojvodine, 1970.
- Bošković, M. i M. Maširević. *Samouki likovni umetnici u Srbiji*, Torino: Eskenaziarte 1977.
- Čaplovič, Jan. *Dejiny slovenskeho evanjelickeho a. v. cirkevneho sboru v Kovačici*, Kovačica: Slovensky evanjelicky a. v. cirkevny sbor v Kovačici, 1928.
- Ćirić, Emina. *Jan Strakušek*. Kovačica: International Ethno Center Babka, 2006.
- Ćupurdija, Branko. Novo ime među samoukim slikarima – Antal Kristin sa Gabrića, *Народно сцваралациво – Folklor* (Београд), sv. 1–4 (1987).
- Fine, Gary Alan. *Everyday genius: self-taught art and the culture of authenticity*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- Kelemen, Boris. *Naivno slikarstvo Jugoslavije*, Zagreb: Galerije grada Zagreba, Spektar i Stvarnost, 1969.
- Melicherčik, Ivan. *Pavel Hajko*, Bratislava: Fo Art, 2002.
- Mihailović, Milivoje. *Seljaci slikari iz Kovačice*, Kovačica: Dom kulture, 1962.
- Šmihuljova, Maria. *Insitne Umenie – Naive art*, Eva Husarikova, Katalog izložbe, Kovačica 2007.
- Tomašević, Nebojša. *Naivci o sebi*, Beograd: Revija, 1973.
- Valenčik, Vladimir. Slovak naive Art from Serbia, Selection from the Babka Gallery Kovačica. *Catalog UN*. New York 2009.

www.slovackizavod.org.rs приступљено 20. новембра 2011.
www.babka.rs

NAIVE ART AS A STORY ABOUT THE ETHNO/CULTURAL IDENTITY OF SLOVAKS IN SERBIA: THE EXAMPLE OF KOVAČICA

by

Gordana Blagojević

SUMMARY: In this paper, painting is observed as a source for studying the ethnic and cultural identity of Slovaks in Serbia, with the retrospective view to the painters from Kovačica. During the second half of the 20th century there were 60 Slovakian artists in Serbia who dealt with the Naive Art, and 46 of them were from Kovačica. Today, in this majority Slovakian village in Serbia there are 30 people of both sexes who deal with the Naive Art. What do the members of the Slovak ethnic group tell us about their community through their art? Many motives from folk life can be observed in the paintings of Slovakian naive artists. However, the village is not often shown as it is today, but as it was remembered or depicted by the predecessors. On the other hand, multiple social and political changes during the second half of the 20th century, which have continued until today, influenced and changed village life, and also the subject matter of the Art.

KEY WORDS: Slovaks, Naive Art, Kovačica, ethnic identity, cultural differences, Serbia

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
SOCIAL SCIENCES QUARTERLY

Покренут 1950. године
До 10. свеске (1955) под називом *Научни зборник*, серија друштвених наука,
од 11. свеске (1956) – *Зборник за друштвене науке*, а од 76. свеске (1984)
под данашњим називом

ГЛАВНИ УРЕДНИЦИ

Др Милош Јовановић (1950), Живојин Бошков (1951–1952),
Рајко Николић (1953–1965), академик Славко Гавриловић (1966–1969),
др Александар Магарашевић (1970–1973), др Младен Стојанов (1974–1999)
др Милован Митровић (2000–2004), др Часлав Оцић (2005–)

139
(2/2012)

Уредништво

Др ГОРДАНА БЛАГОЈЕВИЋ
Др БОШКО БОЈОВИЋ (Француска)
Др РАЈКО БУКВИЋ
Др БРАНИСЛАВ С. ЋУРЋЕВ
Др МАСАЈУКИ ИВАТА (Јапан)
Др МИЛОШ МАРЈАНОВИЋ
Др ЈОВАНА МИЛУТИНОВИЋ, секретар Уредништва
Др МИЛОВАН МИТРОВИЋ
Др ДУШАН НИКОЛИЋ
Др ДРАГО ЊЕГОВАН
Др ЧАСЛАВ ОЦИЋ, дописни члан САНУ
Др ПИТЕР РАДАН (Аустралија)

Главни и одговорни уредник
Др ЧАСЛАВ ОЦИЋ, дописни члан САНУ

Тему броја (139–248 стр): Идентитет и мултикултуралност:
Србија и окружење на почетку трећег миленијума
уредила др Гордана Благојевић

Copyright © Матица српска, Нови Сад, 2012

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

139
(2/2012)

НОВИ САД
2012

Зборник Матице српске за друштвене науке издаје Матица српска
Излази четири пута годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/420–199; 021/6615–798
Quarterly for Social Sciences published by Matica Srpska
Editorial and publishing office: Novi Sad, Ul. Matice Srpske 1
Phone: 381 21 420–199
381 21 6615–798
www.maticasrpska.org.rs
email: zmsd@maticasrpska.org.rs

Редакција *Зборника Матице српске за друштвене науке* закључила је
139. (2/2012) свеску 14. јуна 2012.
За издавача: доц. др Ђорђе Ђурић
Стручни сарадник Одељења: Владимир М. Николић
Лектор: Милена Микић Враголић
Коректор: Владимир М. Николић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено октобра 2012. године

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Нови Сад
Штампа: БУДУЋНОСТ, Нови Сад
Тираж: 400

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
3(082)

Зборник Матице српске за друштвене науке /
главни и одговорни уредник Часлав Оцић ; 1984, св.
76– . – Нови Сад : Одељење за друштвене науке,
1984– . – 24 cm

Четири пута годишње. – Резиме на енгл. језику. – На-
ставак публикације: Зборник за друштвене науке
ISSN 0352-5732
COBISS.SR-ID 3360258

Штампање овог Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије